

TERMINOLOGIJA – IZBOR STROKOVNE LEKSIKE IN VPRAŠANJE
(TERMINOLOŠKIH) OZNAČEVALCEV

DOI 10.57589/srl.v70i4.4087

UDK 811.133.1'374:001.4:61

Gašper Tonin

Ljubljana

toningasper@gmail.com

ANALIZA ZNOTRAJ MEDICINE NEUSTALJENEGA SPECIALIZIRANEGA
IZRAZJA V SPLOŠNEM RAZLAGALNEM SLOVARJU

V prispevku smo se osredotočili na specializirano leksiko, ki se je pojavila ob terminološkem kvalifikatorju *med.* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2.0* (SSKJ2), v *Slovenskem medicinskem slovarju* (SMS) pa njene terminološke vzporednice oz. ustreznega strokovnega izraza ni. SSKJ2 naj bi namreč s terminološkimi kvalifikatorji nakazal področje, na katerem »termin živi« ali »s katerega prehaja v splošno rabo«. Analizirali smo, zakaj je bil delež specializirane leksike (331 gesel) vključen v SSKJ2, čeprav v medicini ni ustaljen.

Ključne besede: specializirana leksika, terminološki kvalifikator, Slovenski medicinski slovar, Slovar slovenskega knjižnega jezika (2.0), terminologija

This article focuses on the specialized lexical items that appear with the terminological qualifier *med.* in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of the Slovenian standard language 2.0, *SSKJ2*) but have no terminological parallels in the *Slovenski medicinski slovar* (Slovene medical dictionary, *SMS*). The *SSKJ2* is supposed to indicate, by means of terminological qualifiers, the specialized field in which “a term lives” or “from which it passes into general use.” We analyzed why a portion of specialized lexical items (331 dictionary entries) was included in the *SSKJ2* even though the terms included are not established in the field of medicine.

Keywords: specialized lexis, terminological qualifier, Slovene medical dictionary, Dictionary of the Slovenian standard language (2nd edition), terminology

Uvod

V prispevku poskušamo kvantitativno opredeliti in analizirati zastopanost specializirane leksike s področja medicine v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2.0* (SSKJ2), obenem pa pokazati tudi njeno zastopanost v temeljnem medicinskem terminološkem slovarju, *Slovenskem medicinskem slovarju* (SMS). Pri tem se bomo osredotočili predvsem na specializirano leksiko, ki se je pojavila v SSKJ2, v SMS pa njene nedeterminologizirane oblike ni. Pri obravnavi razmerja med terminografijo in

leksikografijo upoštevamo dunajsko terminološko šolo, ki ju obravnava kot dve ločeni avtonomni področji (Žagar Karer 2011: 13–15; Žagar Karer, Ledinek 2021).

Pred prikazom metodologije in rezultatov raziskave smo opredelili nekaj osnovnih pojmov in razlik med terminološkim (SMS) in splošnim razlagalnim (SSKJ2) slovarjem na ravni posameznega gesla.

2 Razmerje med terminološkim in splošnim razlagalnim slovarjem

Kakšni podatki bodo na voljo v slovarju, je odvisno predvsem od njegovega namena, ki je neposredno povezan z uporabnikom slovarja. Terminološki slovarji so tako namenjeni strokovnjakom in študentom področja, redkeje po njih brskajo drugi uporabniki. Po drugi strani se strokovnjaki pri svojem delu ne bodo zanašali na splošni razlagalni slovar, ki je namenjen predvsem širši javnosti (Žagar Karer 2016: 109). V splošnem razlagalnem slovarju se znotraj terminološkega gnezda pojavljajo leksemi, ki jih njihove izvorne stroke obravnavajo kot termine, s širšo rabo v nestrokovnih besedilih pa sta se determinologizirali tako njihova izrazna kot pomenska podoba (Žagar Karer, Ledinek 2021: 41–60; Žele 2009: 125–39, 2004: 77–93; Vidovič Muha 2013: 126–30). Procesu determinologizacije je podvržena tudi medicinska terminologija, del njenega determinologiziranega izrazja pa je vključen v splošni razlagalni slovar (Tonin 2021: 98–102, 2022: 213–14; Žagar 2005: 38–39).

2.1 Struktura gesla v splošnem razlagalnem in terminološkem slovarju

Struktura gesla v terminoloških slovarjih je zaradi nekaterih osnovnih načel terminologije (pojmovnega načela, načela enoznačnosti in drugih terminoloških načel) dokaj preprosta. Običajno vsebuje iztočnico (termin), terminološko definicijo, tujejezične termine, ki označujejo isti pojem, lahko pa usmeri tudi na prednostni termin. V geslu običajno ni ponazarjalnih zgledov s tipičnimi kolokatorji. Izbira terminologije je odvisna predvsem od terminološkega dogovora, ki je lahko impliciten (izraz se je uveljavil s tem, da se je v stroki ustalil in izrinil druga poimenovanja) ali ekspliciten (dovolj velika skupina strokovnjakov področja se je zbrala in dosegla konsenz glede terminologije svojega področja) (Žagar Karer 2018: 237).

Drugače je v splošnem razlagalnem slovarju, kjer je struktura gesel običajno bolj zapletena. Gesla poleg razlage in iztočnice vsebujejo tudi podatke o izrazni podobi leksema in njegove slovnične lastnosti, kvalifikatorje, normativna priporočila, etimološke opredelitve, zglede ali tipične skladijske vzorce. Primera gesel sta prikazana v tabeli 1.

2.2 Slovenski medicinski slovar

Najobsežnejši slovenski slovar s področja medicine je SMS, ki predstavlja kolektivno delo učiteljev in sodelavcev Medicinske fakultete Univerze v Ljubljani. Slovar vključuje termine, ki jih študent spozna med dodiplomskim in podiplomskim študijem na medicinski

fakulteti. Prispevke zanj v svojem prostem času pripravljajo strokovnjaki, pregledajo in uredijo pa jih uredniki. Objavljen je tudi na portalu Termania (Adamič idr. 2002: VIII–XI). Primer gesla *akson* v SMS z razlago prvih dveh stalnih besednih zvez:

aksón -a m 1. del nevrona, po katerem se širi vzburjenje bodisi proti perikarionu (dendrit) bodisi stran od perikariona (nevrit) sin. živčno vlakno

Stalne zveze:

rastni konus ~a;

Razložene stalne zveze:

mielinizirani ~ ki je obdan z mielinsko ovojnico sin. belo živčno vlakno, mielinizirano živčno vlakno;

nemielinizirani ~ ki ni obdan z mielinsko ovojnico sin. golo živčno vlakno, nemielinizirano živčno vlakno, sivo živčno vlakno.

Geselski članek v SMS vsebuje iztočnico, slovnične lastnosti, podatke o izgovoru, slogovne kvalifikatorje, terminološko definicijo, sinonime, antonime ter izbor stalnih besednih zvez, ki so lahko razložene kot podgesla znotraj gesla (Adamič idr. 2002: X–XI).

2.3 Slovar slovenskega knjižnega jezika 2.0

V SSKJ2 je bilo vključeno terminološko gradivo, ki je upoštevalo znanje povprečnega posameznika ob koncu srednje šole. Kot so navedli že v Uvodu v SSKJ2, so se pri tem, katera specializirana leksika naj bo vključena v slovar, opirali tudi na to, ali jo podpirata publicistična ali poljudnoznanstvena raba. V slovar so bili torej vključeni termini, ki so bili do določene mere že determinologizirani in so iz specializirane rabe že vsaj deloma prešli v splošno. Podobno ugotavljajo tudi drugi avtorji (Vintar 2017: 411). Gradivo za terminološko gnezdo v SSKJ2 je nastalo na podlagi poljudnoznanstvenih del, srednješolskih učbenikov in slovarjev posameznih strok, pri čemer so uredništvu pomagali tudi terminološki svetovalci (Slovenska akademija znanosti in umetnosti in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša 2014: 2).

Gesla v SSKJ2 vključujejo glavo z zaglavjem in razlago s ponazarjalnim gradivom. Poleg tega ga dopolnjujejo gnezda (terminološko in frazeološko), dodane pa so lahko podiztočnice. Pri interpretaciji delov gesla moramo nujno upoštevati različne kvalifikatorje, mdr. tudi terminološke. Terminološki kvalifikator se običajno nahaja v terminološkem gnezdu in »kaže področje, na katerem termin živi (*aditiv, mikrosporija*) ali s katerega prehaja v splošno rabo«. Uvod v SSKJ2 navaja, da so »strokovni izrazi, ki jih ne uporabljajo samo strokovnjaki ali pa so na meji med splošno in strokovno rabo« navadno obravnavani kot del splošne leksike. Uvod pojasnjuje tudi navedbo termina takoj za kvalifikatorjem – gre za izraze, ki imajo v širši rabi pomen, neskladen s strokovno rabo (navedeni termin za kvalifikatorjem naj bi usmeril na izraz, ki je v stroki ustaljen) (SSKJ2 2014: 36).

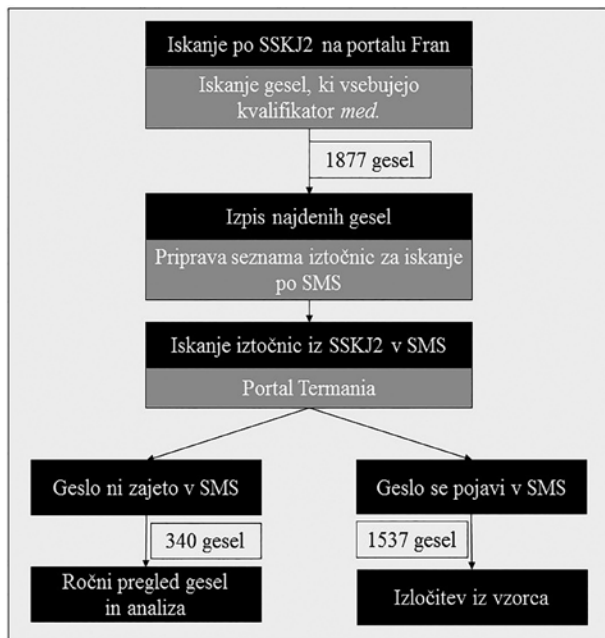
3 Metodologija

Pri analizi smo kot vzorec za splošni razlagalni slovar obravnavali SSKJ2, kot vzorec terminološkega slovarja pa SMS. Zanimalo nas je predvsem, kolikšen delež specializirane leksike s področja medicine (terminološki kvalifikator *med.*) iz SSKJ2 je zastopan tudi v

SMS. Poleg tega nas je zanimalo tudi, kakšni so bili razlogi, da so bili izrazi vključeni v SSKJ2 kot specializirana leksika s področja medicine, v SMS pa niso bili navedeni (kar je eden od pokazateljev neustaljenosti rabe).

Iz SSKJ2 smo v času od 25. 8. 2022 do 27. 8. 2022 z naprednim brskanjem na portalu Fran.si najprej izluščili vsa gesla, ki so vsebovala kvalifikator *med.*¹ Iskanje je podalo 1877 zadetkov. Vsa gesla s kvalifikatorjem so bila v celoti ročno izpisana.

Odločili smo se, da pripravimo seznam iztočnic, čeprav je to lahko predstavljalo tudi metodološke zaplete. Pri posameznih geslih je v SSKJ2 pogosto ob kvalifikatorju *med.* navedena le stalna besedna zveza, v kateri iztočnica predstavlja eno od sestavin. Tudi če bi se odločili za iskanje po tej večbesedni zvezi (npr. *avtonomno živčevje*), drugje, kjer ta ni navedena, pa po iztočnici, to predstavlja metodološko težavo, saj so ponekod navedeni tudi ponazarjalni zgledi, in ne večbesedni termin. Poleg tega je pri nekaterih geslih (predvsem glagolih) napisana tudi podiztočnica (npr. pri iztočnici *obložiti* je kot podiztočnica naveden glagolski deležnik *obložen*, za katerega je v terminološkem gnezdu navedeno *med. obložen jezik*). Iskanje po iztočnicah, za katerega smo se odločili, take primere umesti v skupino, ki bo nato ročno pregledana, neustrezni primeri pa bodo izključeni iz nadaljnje analize. Na sliki 1 je prikazana zasnova raziskave.

Slika 1: Prikaz postopka, s katerim smo pridobili vzorec, ki smo ga nato ročno analizirali.

¹ Vsa gesla, ki se morda dotikajo tudi stroke, ne vsebujejo kvalifikatorja (take so predvsem iztočnice, ki pomenijo stroke ali poklice). V našem vzorcu smo se osredotočili le na tiste lekseme, ki v geslu vsebujejo kvalifikator *med.*, drugih pa v slovarju nismo iskali.

Vse iztočnice, ki smo jih pridobili z oblikovanjem osnovnega vzorca, smo poskušali poiskati v SMS. Iskanje je bilo izvedeno prek spletnega portala Termania dne 5. 9. 2022. V SMS je bilo vključenih 1537 gesel, 340 gesel pa z iskanjem po SMS nismo našli.

Vsa gesla, ki niso bila vključena v SMS, a je bil pri njih vključen kvalifikator *med.* v SSKJ2, smo nato ročno pregledali in jih razvrstili v za namen prispevka ustvarjene skupine. Pri ročni analizi je lahko prišlo do napak pri razvrščanju v skupine (tudi zato smo pri vsaki navedli nekaj primerov), a so te glede na velikost vzorca zanemarljive.

3.1 Ročni pregled in izločitev stalnih besednih zvez v terminološkem gnezdu, ki se pojavijo v SMS

Kot navajamo že v prejšnjem poglavju, se je ob našem pristopu lahko v SMS pojavila tudi stalna besedna zveza, v kateri je bila ena izmed sestavin iztočnica. To možnost prikazujemo na primeru *koza* → *med. črne koze* v tabeli 1. Čeprav iztočnica *koza* ali *črne koze* v SMS ni, pod geslom *koze* lahko najdemo stalno besedno zvezo *črne koze*.

Tabela 1: Prikaz gesla v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika 2.0* (SSKJ2) in *Slovenskem medicinskem slovarju* (SMS).

Geslo v SSKJ2	Geslo v SMS
<p>kôza -e stil. -é ž (ó)</p> <p>1. <i>manjša domača žival s srpastimi rogovi</i></p> <p>◆<i>med. črne koze kužna bolezen s krvavimi mehurčki na koži</i></p>	<p>kôze kôz ž, mn., poljud.</p> <p>črne ~ zelo nalezljiva vročinska bolezen, ki jo povzroča virus variole, poteka z gnojnimi mehurčki po telesu, predvsem na glavi in udih, pojavlja se v dveh oblikah kot variola major z 20- do 50-odstotno smrtnostjo in variola minor z manj kot enoodstotno smrtnostjo (bolezen je izkoreninjena in se od oktobra 1977 ne pojavlja več) sin. osepnice, variola -e, variola -ae, variola vera; prim. varioloid</p>

Vsa ročno pregledana gesla, ki so imela znotraj kvalifikatorja *med.* navedeno stalno besedno zvezo, smo izpisali. Takih stalnih besednih zvez, ki se torej pojavijo tudi v SMS, a ne kot iztočnice (stalne besedne zveze so v SMS napisane na poseben način, kot je razvidno zgoraj), je bilo 9 (iztočnice v SSKJ2 *prikriti* → *prikrita krvavitev*, *izzvati* → *izzvani splav*, *pridobiti* → *pridobljena imunost*, *koza* → *črne koze*, *obložiti* → *obložen jezik*, *hoteti* → *hoteni splav*, *Bangov* → *Bangova bolezen*, *Creutzfeldt-Jakobov* → *Creutzfeldt-Jakobova bolezen*, *Parkinsonov* → *Parkinsonova bolezen*). Te iztočnice bi tako še lahko šteli v skupino gesel, ki se pojavijo v SMS, zato jih v nadaljevanju nismo posebej obravnavali.

4 Rezultati

V SSKJ2 se je tako (z upoštevanjem izločenih 9 gesel s stalnimi besednimi zvezami) pojavilo 331 gesel, ki niso bila vključena tudi v SMS. Vsa gesla smo analizirali.

Gesla smo glede na lastnosti opisa znotraj kvalifikatorja *med.* razdelili v več skupin:

- gesla, ki vsebujejo razlago (lahko s sopomenko, ponazarjalnim zgledom itd.),
- gesla, ki usmerjajo na drugo geslo v slovarju,
- gesla s stalno besedno zvezo, v kateri je iztočnica ena od sestavin,
- gesla, ki vsebujejo ponazarjalni zgled.

Primere v razvrstitvi prikazuje tabela 2.

Tabela 2: V tabeli so prikazani različni primeri gesel iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika 2.0 za ustvarjene skupine.

Skupina gesel	Primer gesla
gesla, ki vsebujejo razlago	razteleševáti -újem nedov. (á û) <i>med. preiskovati truplo z rezanjem zaradi ugotovitve njegove zgradbe, bolezenskih sprememb:</i> razteleševati trupla
gesla, ki usmerjajo na drugo geslo	lúičen -čna -o prid. (ú) <i>med. sifilitičen:</i> luični bolniki
gesla s stalno besedno zvezo, v kateri je iztočnica ena od sestavin	menjati tudi menjáti -am, in ménjati -am dov. (é á é; é) <i>med. menjati glas mutirati</i>
gesla, ki vsebujejo ponazarjalni zgled	súm -a m (û) <i>med. sum na zlom</i>

4.1 Gesla s stalno besedno zvezo, v kateri je iztočnica ena od sestavin

Poleg zgoraj izpisanih stalnih besednih zvez, ki so bile navedene znotraj kvalifikatorja *med.* in so se obenem pojavile v SMS (9 gesel), smo odkrili tudi 82 gesel, pri katerih je bila znotraj kvalifikatorja prav tako navedena stalna besedna zveza, a se ta ni pojavila v SMS (nekaj primerov iztočnic iz SSKJ2: *menjati* → *menjati glas*, *zapreti* → *zaprta rana*, *priščeniti* → *priščenjena kila*, *učiti* → *učeča klinika*, *slušalka* → *zdravniška slušalka*, *slušalo* → *zdravniško slušalo*, *maroga* → *mrtvaška maroga*, *krpa* → *pljučna krpa*, *koordinirati* → *koordinirani gibi*, *vcepljati* → *vcepljati serum*, *skalitev* → *skalitev leče*, *mavčev* → *mavčeva obveza*, *otročniški* → *otročniška mrzlica*, *racav* → *racava hoja*, *izprati* → *izprati želodec*, *račji* → *račja hoja*, *bolščati* → *bolščeči bolnik*, *len* → *leno črevo*, *prirasti* → *pirraščeni jezik*).

Stalna besedna zveza je bila znotraj terminološkega kvalifikatorja *med.* predstavljena različno. Ponekod je bila le navedena, drugje je bilo napisano tudi v *zvezi*, ali *navadno v zvezi z*. Primere prikazujemo v tabeli 3.

Tabela 3: Prikaz načinov uvajanja stalne besedne zveze v terminološkem gnezdu ob kvalifikatorju *med.*

Način uvajanja stalne besedne zveze	Primer
brez uvajanja	krpa -e ž (f) ♦ <i>med.</i> pljučna krpa <i>pljučni reženj</i>
uvajanje z <i>navadno v zvezi z</i>	grasirati -am nedov. (î) <i>med.</i> , <i>navadno v zvezi z bolezen hitro se širiti: bolezen</i> grasira
uvajanje z <i>v zvezi</i>	zastrélen -lna -o prid. (ê) <i>med.</i> , <i>v zvezi zastrelna rana rana, ki jo naredi kroglja, ki ostane v telesu</i>

4.1.1 Razlogi, da se stalna besedna zveza oz. iztočnica ne pojavi v Slovenskem medicinskem slovarju

Nekateri leksemi se v enem ali več morfemih razlikujejo od ustaljenih. Taki so npr. *fotosenzibilna epilepsija* (bolj ustaljeno *fotosenzitivna*), *mavčeva obveza* (ustaljeno *mavčna obveza* ali *mavčni povoj*), *parazitarne bolezni* (ustaljeno *parazitske bolezni*), *pupilni refleks* (ustaljeno *pupilarni*). Poleg tega se je v SSKJ2 pojavila besednovrstna različica iz sicer pogosto rabljenega korena, ki pa je v rabi skorajda ni (tako tudi ne moremo govoriti o kakršnikoli obliki ustaljenosti). Taki primeri so npr. *simptomni kompleks*, *obloženost jezika* (je pa v rabi *obložen jezik*), *defektnost* (je pa v rabi *defekt*). Za nekatere lekseme se zdi, da so morda zelo arhaični ali poljudni in se danes v medicini ne uporabljajo (*menjavati glas* (v pomenu *mutirati*), *notorični pijanec*, *žebljati kost*, *iztisljenje posteljice*, *kvartalni pijanec*, *milnični klistir*, *vcepljati serum*, *sprimek celic*, *pljučna krpa*, *priščenjena kila*).

Nazadnje pa bi bilo nekaj stalnih besednih zvez po avtorjevem mnenju zaradi pogoste rabe v stroki smiselno vključiti tudi v SMS (take so npr. *zastrelna rana*, *prebolevniški serum*, *očistiti rano*, *izpirati želodec*, *izluščiti bezgavko*).

4.2 Gesla, ki usmerjajo na drugo geslo v slovarju

Nekatera izmed gesel so v terminološkem gnezdu ob kvalifikatorju *med.* navedla le drugo geslo, sopomenko. Primer preusmeritve na iztočnico *dietetika* v terminološkem gnezdu gesla *dietologija*:

dietologija -e ž (î) *med.* *dietetika*: ugotovitve sodobne dietologije

Takih preusmeritev je bilo v našem proučevanem vzorcu 32. Ob teh primerih smo poskušali v SMS poiskati navedeno sopomensko geslo. Ugotovili smo, da so se sopomenska gesla v SMS pojavila pri 27 primerih, pri 5 pa ne (v SMS niso vključene naslednje iztočnice ali njihove sopomenke: *perforirati* → *predreti, prebosti*; *raztelešanje* → *razteleševanje*; *raztelešati* → *razteleševati*; *izpriščiti se* → *izpustiti se*; *udničen* → *protinast*).

Gesla smo razvrstili glede na to, zakaj najverjetneje niso vključena v SMS. Nekatera izmed njih so bila arhaična (*idiotizem, grlovka, luičen, luetik, škrofulozen*), druge iztočnice pa so uporabile obliko besede, ki se v medicinskem strokovnem jeziku ne uporablja (*psihoterapevtičen, sodnozdravniški, deliriozen, kapilarka, protitelesce, otolčenina, udarjenina, imuniteta, oparjenina, ješčce* → ustaljeno je *psihoterapevtski, sodnomedicinski, delirantni, kapilara, protitelo, obtolčenina, udarnina, imunost, oparina, ješčca*).

4.3 Gesla, ki vsebujejo ponazarjalni zgled

Nekatera gesla so ob kvalifikatorju *med.* vsebovala le ponazarjalni zgled. Takih gesel je bilo 32. Precejšen delež teh gesel so predstavljali glagoli v iztočnici ali podiztočnici (takih gesel je bilo 20), ponazarjalne zglede nekaterih prikazujemo v tabeli 4.

Tabela 4: Prikaz ponazarjalnih zgledov v terminološkem gnezdu glagolov.

(Pod)iztočnica	Geslo
zapirati	rana se zapira <i>celi in iz nje ne teče več gnoj</i>
prepihati	prepihati jajcevod, ušesno trobljo
specializirati	žarg. specializirati kirurgijo
obarvati	obarvati histološki preparat
barvati	barvati histološki preparat
obsevati	obsevati metastaze, tumorje
pobrati	pobrati šive po operaciji
sprijeti	serum sprime eritrocite
zbuditi se	zbuditi se iz narkoze
zbujati se	zbujati se iz narkoze
prekiniti	prekiniti nosečnost
inkrustirati	rana se že inkrustira <i>na njej se dela krasta</i>
oskorjiti se	rana se je oskorjila <i>na njej se je naredila krasta</i>
gnati	bolnika žene na blato, na vodo <i>prepogosto si mora izpraznjevati črevesje, mehur</i>
nagnati	bolnika je nagnalo na blato, vodo <i>moral si je izprazniti črevesje, mehur</i>
imeti	žarg. bolnika imajo pod kisikom <i>umetno mu dovajajo kisik</i>
testirati	testirati otroke s tuberkulinom
zavrnti	telo je zavrnilo presajeni organ <i>se je odzvalo nanj z imunsko reakcijo, ki je povzročila odmrtje, odmiranje presajenega organa, tkiva</i>

Nekatera izmed gesel se zdijo neustrezna, predvsem zaradi neustaljenosti, kar lahko ugotavljamo tudi na podlagi ponazarjalnih zgledov, ki so pri njih navedeni (*prepihati jajcevod, vtisnina na glavi, rana se je oskorjila, bolnika je nagnalo na blato, lenivost črevesja*).

4.4 Gesla, ki vsebujejo razlago

Gesel, ki so za kvalifikatorjem *med.* podala razlago, je bilo 184. Primer takega gesla je *radiometrija*:

radiometrija² -e ž (i) *med. preiskovalna metoda, ki meri telesu lastno sevanje toplote v območju mikrovalovnega spektra in omogoča zaznavanje že manjših sumljivih sprememb: radiometrija v ambulanti; preiskava dojk z radiometrijo*

Tudi ob teh geslih nas je zanimal vzrok, da se ne pojavijo tudi v SMS. Nekatero iztočnice so uporabile obliko besede, ki se v SMS ne pojavi (*vzbujevalnik, hidrocefalnost, strupnina, senzomotoričen, recidiva, dispnoa*, v medicini so ustaljene različice *spodbujevalnik, senzorično-motoričen, recidiv, dispneja*). Pojavljajo se nekateri leksemi, ki tudi kot termini niso v rabi, čeprav je v rabi kakšna beseda z istim korenem (*hidrocefalnost, strupnina, čirast, antiseptika, samozastrupljenje, dokomolčnica, kastratski, izkolčiti*). Poleg tega je bilo nekaj primerov takih, ko je neustaljena in skorajda nerabljena tudi določena besedna vrsta iz tega korena (npr. *razteleshovati, protinast, koprivničast, kloroformirati, bolščavost, delilirati, oguljenina, malokrven, malokrvnost, rabičen in skrknjenina*). Veliko izrazov je tudi arhaičnih in ljudskih ter danes v medicini niso (več) v rabi (*rožič, tuberan, lijavica, pukanica, šarpija, žabica, mrtvica, dristlja*).

Vsebuje tudi več izrazov za bolnike z različnimi boleznimi (*gonoroik, tuberkulotik, rahitik, trahomaš*), ki pa se v medicini prav tako ne uporabljajo (namesto tega *bolnik z gonorejo, tuberkulozo, rahitizom* ali *trahomom*).

Zanimiv primer so tudi *hemoroidi*, ki niso navedeni v osnovni obliki, ter nekateri izrazi, ki so bili prevzeti v slovenščino, a se v medicinski stroki niso ustalili in se jih danes ne uporablja (*krvosečnost, vlivek, nabod, napih* za ustaljene *uremijo, klistir, punkcijo* in *emfizem*).

Ob nekaterih geslih se nam zdi smiselno, da bi bile iztočnice kot termini vključene tudi v SMS, a še niso (npr. *izžarevati, descendirati, slabokrven, odtegniti, samookužba, urezen, omrtviti, ergograf, sumiti, vsaditi, mamogram, mamotom, geofag, koagulat, mamograf, virulentnost*).

5 Razprava

Izluščili smo vsa gesla s kvalifikatorjem *med.* v SSKJ2 in preverili, kakšna je njihova zastopanost v SMS. Od 1877 najdenih iztočnic jih SMS ne vsebuje 340. Po pregledu stalnih besednih zvez v terminološkem gnezdu smo izločili še 9 gesel. Kar 17,6 % gesel s kvalifikatorjem *med.* v terminološkem gnezdu SSKJ2 torej ni bilo zajetih v SMS. Ta

vzorec 330 gesel smo ročno pregledali. Razvrstili smo jih v skupine glede na urejenost terminološkega gnezda in poskušali odgovoriti na vprašanje, zakaj je ta specializirana leksika vključena v SSKJ2, če SMS, ki je osnovni terminološki dokument s področja medicine, istega izrazja ne vključuje. Kvalifikator *med.* naj bi namreč dobilo le izrazje, ki je neposredno povezano z medicinskim področjem (izrazje, ki je že prešlo v splošno rabo, je bilo v slovar glede na Uvod v SSKJ2 vključeno kot preostala splošna leksika).

Analiza je pokazala, da je bil del gesla za kvalifikatorjem *med.* nesistematično urejen. Za kvalifikatorjem so se namreč pojavili razlage, ponazarjalni zgled, v stroki bolj uveljavljeni izrazi, stalne besedne zveze, v katerih je iztočnica ena od sestavin, ali kombinacija naštetega. Pogosto tudi ni bilo mogoče ločiti med temi različnimi načini (npr. med »v stroki bolj uveljavljenim izrazom« in ponazarjalnim zgledom). Menimo, da bi enotnejši pristop k razlagi v terminološkem gnezdu lahko koristil uporabniku, ki si velikokrat s slovarjem tudi ne more pomagati (npr. če je ob kvalifikatorju *med.* naveden le ponazarjalni zgled). Smiselno bi bilo, da bi bila ob terminološkem kvalifikatorju vedno navedena tudi strokovno točna in hkrati dovolj splošno široka razlaga.

Tudi preusmeritve na drugo geslo so manj uporabne, saj običajno razlika med gesloma ni izpostavljena, čeprav obstaja (smiselno bi bilo npr. arhaično ob geslu *grlovka* in brez tega kvalifikatorja ob preusmeritvi na sopomensko besedno zvezo *davica žrela*). Pogosto tudi ni jasno, ali besedna zveza za kvalifikatorjem nakazuje le na primer rabe (*spolna hladnost ženske*) ali na stalno besedno zvezo (*secirni pribor*), sploh če ne poznamo področja. Uporabnika lahko zmede tudi navedba opombe v zvezi z ali *navadno v zvezi z*, ki pa se ne pojavlja ob vseh stalnih besednih zvezah.

Treba je še enkrat poudariti, da merila za vključenost izraza (termina ali leksema) v terminološki ali splošni razlagalni slovar niso enaka. Tudi jezikoslovna obravnava obeh se razlikuje. Čeprav je termin lahko v strokovnih besedilih zelo pogost, to še ne pomeni, da ga je smiselno vključiti tudi v splošni razlagalni slovar. Podobno lahko trdimo tudi o obliki termina. Termin, ki se je prvotno uporabljal na področju medicine, je lahko prešel v splošni jezik s procesom determinologizacije, pri tem se je spreminjala njegova izrazna podoba, pa tudi njegov pomen se je lahko širil ali ožil (to lahko v zadnjem času opazujemo na področju koronavirusne bolezni 2019). Zato ni nujno, da je v SMS navedena enaka izrazna oblika kot v SSKJ2 (Tonin 2022: 213–14; Žagar Karer 2005: 37–39). Vseeno bi bilo smiselno premisliti in preveriti, ali se izraz v splošnem jeziku (na podlagi referenčnih korpusov) res pojavi v drugačni obliki (npr. *mavčeva obveza* in ne *mavčna obveza*), ob razliki med izrazno obliko termina in determinologiziranega termina pa to morda označiti. Podobno ugotavljata tudi Žagar Karer in Ledinek (2021: 52). Prav tako nima smisla poskušati v splošni slovar vključiti izraze, ki se ne pojavljajo ne v splošnem in ne v strokovnem jeziku ter so zaradi besedne vrste, ki ji pripadajo, tvorjeni navidez umetno (v medicini je npr. rabljen *protin*, ne pa *protinast*).

Ob nekaterih primerih se lahko vprašamo, če je smiselno, da se pri njih navede kvalifikator *med.* Njihov pomen je namreč preširok in bi ga težko pripisali medicinski stroki ali pa je zanjo neprimeren. Primeri takih gesel:

- *presekat* med. z enkratnim udarcem z ostrim orodjem ločiti stik,
- *kubik* med. žarg. kubični centimeter,
- *hladnost* med. spolna hladnost ženske.

Poleg tega lahko pri nekaterih geslih opazimo težnjo po slovenjenju tujega izraza, pri čemer pa se novonastali izraz ni uveljavil. Taki primeri so npr. *belokrvnost* (za *levkemijo*), *udničen* (*protinast*), *skrknjenina* (*koagulat*), *malokrven* in *malokrvnost* (*anemičen* in *anemija*), *sečekrvnost* (*uremija*), *nabod* (*punkcija*), *vlivek* (*klistir*) in *pogubna bula* (*maligni tumor*). Noben izmed izrazov v zapisanem pomenu v korpusu Gigafida 2.0 nima več kot 10 zadetkov, večina nima nobenega. Če izraz ni uveljavljen ne v splošnem in ne v strokovnem jeziku, ga nima smisla zapisati v splošni razlagalni slovar. Za področje splošnega jezika imamo za ugotavljanje uveljavljenosti na voljo splošne referenčne korpusne, za področje medicinskega jezika pa zaenkrat specializiranega korpusa še nimamo, a si lahko pomagamo s posvetom s strokovnjaki in s pregledom rabe v znanstvenih besedilih.

Čeprav v SMS niso navedeni, se zdi smiselno, da so v SSKJ2 vključeni arhaični in ljudski izrazi (seveda z ustreznim kvalifikatorjem, ki pa ga v našem vzorcu ob takih izrazih največkrat ni bilo). V strokovnem jeziku se sicer nekateri izrazi ne uporabljajo več, v splošnem pa so še lahko prisotni, kar bi bilo morda prav tako smiselno označiti, da se uporabnik tega zaveda ob uporabi izraza. Previden je treba tudi biti tudi pri tem, kakšna leksika si zasluži kvalifikator *medicinsko*, saj smo pri pregledu ugotovili, da bi si nekateri specializirani leksemi s kvalifikatorjem *med.* morda zaslužili kvalifikator *alternativnomedicinsko*, kar je nakazano tudi v nekaterih geslih (npr. *refleksoterapija* → '*alternativna metoda zdravljenja z masažo refleksnih con*').

Precejšen delež gesel, pri katerih je bil ob kvalifikatorju naveden le ponazarjalni zgled, so predstavljali glagoli. To lahko razumemo tudi kot stisko avtorjev slovarja, ki so očitno ob glagolih naleteli na težave z oblikovanjem smiselnih razlag, uporabnikom pa so vezljivost in ustaljene kolokacije želeli pokazati kar s ponazarjalnim zgledom.

Zanimiva in uporabna pri nadaljnjem raziskovanju tega področja je tudi ugotovitev, da bo v splošni razlagalni slovar verjetno zajet del izrazja, ki se sicer uporablja v strokovnem jeziku, a (še) ni zajet v terminološkem slovarju. Tudi v SSKJ2 smo poskušali izluščiti delež takih leksemov in subjektivno opredeliti, ali bi jih bilo smiselno vključiti v SMS. Po avtorjevi oceni je bilo v vzorec vključenih 10–15 % izrazov, ki so ustaljeni v stroki in bi si zaslužili tudi vnos v SMS.

6 Zaključek

Medicina je eno izmed področij, ki je v SSKJ2 najbolj zastopano (Humar 2009: 64–65). Pokazali smo, da precejšen delež izrazja (17,6 %, kar predstavlja 331 od skupaj 1877 gesel), ki ga SSKJ2 v terminološkem gnezdu označuje s kvalifikatorjem *medicinsko*, ni vključen v osnovni terminološki slovar s področja medicine, SMS. Ob analizi pridobljenega vzorca smo ugotovili, da izrazje v SMS ni vključeno predvsem, ker: 1.) se ga v stroki danes ne uporablja (več) v nobeni izmed oblik (*žebljati*, *omamilo*,

priščjenjena kila, dristlja), 2.) je bila izrazna oblika leksemov drugačna od izrazne oblike terminov, ki se uporabljajo v stroki (*simptomen, fotosenzibilen, parazitarren*), 3.) gre za tvorjenko neustaljene besedne vrste z ustaljenim korenem (npr. *udničast*), 4.) gre za preširoke izraze, ki niso specifični le za področje medicine (*presekat, kubik*), 5.) gre za izraze, ki so neprimerni za vključitev pod kvalifikator *medicinsko* (*spolna hladnost, refleksoterapija*), 6.) izrazi (še) niso vključeni v SMS, čeprav so dovolj ustaljeni, da bi lahko bili (*mamogram, vsaditi, koagulat, mamograf*).

VIRI IN LITERATURA

- SSKJ²: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2.0*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Štefan ADAMIČ, Jože BALAŽIC, Andrej BARAGA, Ivan BONAČ, Peter BORISOV, Bronka BRZIN, idr., 2002: *Slovenski medicinski slovar*. Ljubljana: Medicinska fakulteta.
- Marjeta HUMAR, 2009: Terminologija v novem slovarju slovenskega jezika. *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*. Ur. Andrej Perdih. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 61–75.
- Gašper TONIN, 2021: *Medicinska terminologija: terminotvorni postopki in kratice*. Diplomski naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 98–102. [Tudi na spletu](#).
- Gašper TONIN, 2022: Kratični termini in priporočila za njihovo uporabo. *Jezik in slovnstvo* 67/1–2. 209–21. [Tudi na spletu](#).
- Ada VIDOVIČ MUHA,²2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. 126–30.
- Špela VINTAR, 2017: Specializirana Leksika v Splošnem Slovarju. *Slovar Sodobne Slovenščine*. Ur. Vojko Gorjanc, Polona Gantar, Iztok Kosem, Simon Krek. 411. [Tudi na spletu](#).
- Mojca ŽAGAR KARER, 2005: Determinologizacija (na primeru terminologije fizike). *Jezik in slovnstvo* 50/2. 35–48. [Tudi na spletu](#).
- Mojca ŽAGAR KARER, 2011: *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 13–5.
- Mojca ŽAGAR KARER, 2016: Zakladnice znanja – terminološki slovarji, leksikoni in enciklopedije. *Historični seminar 12*. Ur. Mojca Žagar Karer, Katarina Šter. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 107–21.
- Mojca ŽAGAR KARER, 2018: Upoštevanje terminoloških načel v terminografski praksi. *Slavistična revija* 66/2. 235–49. [Tudi na spletu](#).
- Mojca ŽAGAR KARER, NINA LEDINEK, 2021: Med terminologijo in splošno leksiko: determinologizacija in z njo povezane slovaropisne ter uporabniške dileme. *Slovenski jezik* 13. 41–60. [Tudi na spletu](#).
- Andreja ŽELE, 2004: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). *Terminologija v času globalizacije: zbornik prispevkov s simpozija*. Ur. Marjeta Humar. Ljubljana: ZRC SAZU. 77–91.
- Andreja ŽELE, 2009: Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini). *Terminologija in sodobna terminografija*. Ur. Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 125–37.

SUMMARY

The article focuses on the specialized lexical items that appear with the terminological qualifier *med.* in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of standard Slovenian language 2.0, *SSKJ2*) but have no terminological parallels in the *Slovenski medicinski slovar* (Slovene medical dictionary *SMS*). I extracted all the entries with the terminological qualifier *med.* from the *SSKJ2* (1877 entries). I also searched for cues in the *SMS* (1537 entries found and excluded, 9 more excluded). The remaining entries (331) were grouped and analyzed as to why they were included in the *SSKJ2* even though they are not in the *SMS*. Analyzing the sample, I found that the terminology was not included in the *SMS* mainly because 1) it is not used within the profession today in any of its forms (anymore), 2) the expressive form of the lexeme was different from the expressive form of the term used in the profession, 3) it is a derivative of an unstable word-form with an established root, 4) it is too broad and unspecific to the field of medicine, 5) it is a term that is unsuitable for inclusion under the qualifier *medical*, and 6) it is not (yet) included in the *SMS*, even though it is sufficiently established to be included in the *SMS*.